

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-32>

УДК 159.923.35

Амплеєва О.М.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ З РІЗНИМИ НАПРЯМКАМИ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Анотація. У статті розглядається концепція інструменталізації поняття «емоційний інтелект». Окреслено різні підходи до вивчення проблеми емоційного інтелекту. Представлено порівняльний аналіз основних знань та вмінь з використання психотерапевтичних технік студентів-психологів та психологів практиків. Проаналізовано результати проведеного емпіричного дослідження з даного питання. Визначено взаємозв'язок емоційного інтелекту з різними напрямками практичної психології.

Ключові слова: емоційний інтелект, поведінкова терапія, клієнт-центрована психотерапія, ігрова терапія, десенсибілізаційна і психотерапія кататимного переживання, тілесно-орієнтована психотерапія, холдінг-терапія, гештальт-терапія, арт-терапія.

Amplieieva Olha

Black Sea National University named after Petro Mohyla

INTERACTION OF EMOTIONAL INTELLIGENCE WITH DIFFERENT DIRECTIONS OF PRACTICAL PSYCHOLOGY

Summary. The article deals with the concept of the instrumentalisation of the concept of "emotional intelligence". Different approaches to studying the problem of emotional intelligence are outlined. A comparative analysis of basic knowledge and skills on the use of psychotherapeutic techniques of students-psychologists and psychologists of practitioners is presented. The results of the empirical research on this issue are analyzed. The interrelation of emotional intelligence with different directions of practical psychology is determined. For empirical, quantitative analysis of the actual real prevalence of techniques of emotional intelligence, we used a group of methods for evaluating indicators and indicators that can be considered as empirical correlates of emotional intelligence to different degrees or carry important information about the conditions of its effectiveness and reflect the correlation and balance of various aspects of practical work of psychologists. One of these techniques is the method of subjective scaling of knowledge and skills from key psychotherapeutic concepts, which is intended to reveal the configuration of awareness of psychologists both at the level of individual concepts and at the level of clusters of psychotherapeutic knowledge and methods. Comparison of these vectors with indicators of emotional intelligence – a way to a significant refinement of his role in the structure of professional activities of specialists in psychology. Our analysis of peculiarities and problems of preparation of students-psychologists revealed insufficient practical training of students-psychologists to interact with the client. In the context of the problem of using emotional intelligence in the structure of the professional activity of psychologists, a group of relatively personified psychotherapeutic areas has been analyzed, which in various ways involve the participation of the emotional sphere of the psychologist as an instrument for achieving the goals of identifying the balance of knowledge and skills in the modern system of training psychologists and determining the methods of psychotherapy used in their the internal structure of the implementation of the technology of emotional intelligence. Thus, it is necessary to note a much greater manifestation of the tendency of psychologists to rely on emotional intelligence in comparison with students who are focused on a rationalist approach both in the field of knowledge and in the area of skills in the field of psychotherapeutic means.

Keywords: emotional intelligence, behavioral therapy, client-centered psychotherapy, game therapy, desensitization and psychotherapy of cataract experience, body-oriented psychotherapy, holding-therapy, gestalt-therapy, art therapy.

Постановка проблеми. За умов динамічного розвитку сучасного суспільства висуваються значні вимоги до професіоналізму та компетентності фахівців у галузі психології. Від майбутніх психологів-практиків очікують не тільки засвоєння відповідних знань, умінь і навичок, але, у першу чергу, – виходу на високий рівень особистісного розвитку та саморозвитку (О.Ф. Бондаренко, Г.Ю. Белокрилова, Т.М. Буякас, С.Д. Максименко, Н.В. Чепелева та ін.). Важливим фактором, що забезпечує даний процес, на нашу думку, є наявність у студентів високого рівня емоційного інтелекту, як ключового засобу успішної самореалізації особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен емоційного інтелекту досліджувався вченими у різних напрямках. Так, операціоналізацією емоційно-інтелектуального конструкту займалися такі вчені, як І.М. Андреева, О.І. Власова, Г.Г. Гарскова, Д. Карузо, Д.В. Люсін, Дж.Д. Майер, Е.Л. Носенко, Р. Робертс та П.С. Саловой. Так, Д.В. Люсіна розглядала емоційний інтелект як конструкт, що має подвійну природу, який, з одного боку, пов'язаний з когнітивними здібностями, а з іншого – з особистісними характеристиками.

Дослідженням емоційного інтелекту як особливого виду інтелекту займалися Д.В. Ушаков,

О.І. Власова, С.П. Дерев'яно. Адаптивні функції та адаптаційний потенціал емоційного інтелекту вивчали І.Ф. Аршава, Р. Бар-Он, М.А. Бреккет, Н.В. Коврига, Т.М. Кумскова, В.В. Овсянников, Г.В. Юсупова. Зокрема, Е.Л. Носенко, Н.В. Коврига та Г.М. Бреслава більш докладно розглядали емоційний інтелект як компонент емоційної сфери особистості [1, с. 47].

Що стосується аналізу особистості практичного психолога у процесі професійної діяльності, то у даному контексті доцільно відмітити дослідження таких вчених, як Г.О. Балл, О.Ф. Бондаренко, М.Й. Боришевський, С.Д. Максименко, В.О. Моляко, Н.І. Пов'якель, О.П. Саннікова та Н.В. Чепелева

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Теоретично та емпірично досліджено взаємозв'язок використання психотерапевтичних технік і емоційного інтелекту майбутніх та практикуючих психологів.

Мета статті. Головною метою даної статті є теоретичне та емпіричне дослідження особливостей використання психотерапевтичних технік у роботі психолога та їх взаємозв'язок з емоційним інтелектом.

Виклад основного матеріалу. В контексті нашого дослідження був проведений аналіз особливостей підготовки студентів-психологів до практичної взаємодії з клієнтом. У межах проблеми використання емоційного інтелекту в структурі професійної діяльності психологів було проаналізовано групу відносно уособлених психотерапевтичних напрямів, які різною мірою передбачають участь емоційної сфери психолога як інструменту досягнення цілей – від значних (драматизаційних) до мінімальних (філософська психотерапія). На нашу думку, роль емоційного інтелекту залежить від технік практичної роботи психологів, тому необхідне окреме вивчення частот їх використання. Нами було побудовано контрольний перелік з 45 позицій, з використанням якого отримана інформація про рівень знань і вмінь в цих терапевтичних напрямів у психологів-практиків і студентів-психологів.

Методика суб'єктивного шкалювання знань і вмінь з ключових психотерапевтичних концепцій призначається для виявлення конфігурації поінформованості психологів як на рівні окремих концепцій, так і на рівні кластерів психотерапевтичних знань і методів. Порівняння цих векторів з показниками емоційного інтелекту – шлях до значного уточнення його ролі в структурі професійної діяльності фахівців з психології [1, с. 48].

Другий важливий аспект даної методики – виявлення балансу знань і вмінь у сучасній системі підготовки психологів та визначення методів психотерапії, що використовують у своїй внутрішній структурі реалізації техніки емоційного інтелекту. У дослідженні використано допоміжну пошукову анкету, що містить розгорнуті питання про теоретично зв'язані з емоційним інтелектом показники. Кореляційний і факторний аналіз зв'язків цих показників (метода 100-бального шкалювання) з іншими показниками дослідження застосовано як спосіб уточнення висновків за іншими методами.

У психологів-практиків максимальні оцінки знань виявлено в позиціях: арт-терапія, ігро-

ва терапія, казкотерапія, індивідуальна терапія, дитяча психотерапія, сімейна психотерапія, музикотерапія (оцінки більше за середнє на одне стандартне відхилення). Оцінки знань і вмінь психологами у максимумах майже повністю співпадають. Така ж картина на рівні середніх оцінок виявлена і в студентів (специфіка педагогічного вузу). Отже, група досліджених фахівців орієнтована на роботу з дитячим і підлітковим віком та зосереджена на актуалізації творчого потенціалу з акцентом на вивільнення проблемних аспектів в образній і аудіальній сферах, а також з тенденцією до індивідуальної роботи. Ключовим механізмом психотерапевтичного впливу в цих техніках роботи є гармонізація свідомого і підсвідомого клієнта в процесі творчості або під впливом музики, казок тощо. Аналізуючи місце емоційного інтелекту психолога у таких техніках діяльності і взаємодії можна відмітити задачі розпізнання у продуктах творчості сигнальної інформації про неузгодженості в психічному клієнта, а також аналіз невербальної інформації у парних взаємодіях [2, с. 10].

Аналіз відмінностей середніх оцінок технічних психологічних вмінь виявив переважання психологів-практиків в індивідуальних техніках, а в студентів – у групових формах психологічної роботи.

Факторний аналіз оцінок психологами-практиками вмінь і знань у межах напрямів психотерапії контрольного переліку виявив певні відмінності (табл. 1).

У психологів-практиків факторний аналіз виявив наступні компоненти при обробці даних оцінок рівня знань технік з областей психологічної роботи контрольного переліку.

1. *«Екзистенціально-трансперсональна, еклектична психотерапія»* – це відображення пошуку фахівцем власної психологічної концептуальної основи психологічної роботи, що виходить за межі науки і еклектично поєднує заради прагматичності роботи з клієнтом і знання про факти та ключові моменти його життя (екзистенціальний підхід), а також наукові, релігійні, духовні концепції, парапсихологічні і містичні погляди (трансперсональний підхід).

Таким чином, практичні психологи у першу чергу інтегрують знання навколо ідеї трансперсональних переживань, змінених станів свідомості і релігійного досвіду, пов'язуючи їх з буттям клієнта. Поява такого підходу – це наслідок усвідомлення в ході тривалої практики недостатності суто наукових підходів і спроба їх доповнити поглядами за межами науки, що пов'язане зі зверненням до об'єктів з низькою ймовірністю в психічному, які не визнаються офіційною наукою. У контексті дослідження емоційного інтелекту цей фактор відображує компонент техніки емоційного інтелекту з використанням ірраціональної інформації, яка враховується свідомості при роботі з клієнтом.

2. *«Позитивна, поведінкова клієнт-центрована психотерапія»* – орієнтована на проробку «пізнього» й «легкодоступного» досвіду клієнта (поведінкова психотерапія), інтегруюча філософсько-інтуїтивну мудрість Сходу і раціональну системність Заходу (позитивна психотерапія), а також заснована на практиках позитивного контакту, емпатичного розуміння, позитивної уваги, спрямованих на особистісний ріст (клієнт-цен-

Таблиця 1

**Головні компоненти у підпросторі психотерапевтичних технік
у масивах оцінок знань і вмінь психологів-практиків**

Знання	Вміння
1. «Екзистенціально-трансперсональна, еклектична психотерапія»	1. «Холдінг-терапія, аверсивна і наркологічна психотерапія»
2. «Позитивна, поведінкова клієнт-центрована психотерапія»	2. «Соціальна, мовна, поведінкова і гештальт-терапія»
3. «Інтерактивна, комунікативна, філософська терапія»	3. «Тілесна терапія, творче самовираження, катарсична терапія»
4. «Наркологічна, стресова терапія»	4. «Танцювальна, рухова, ритмічна терапія»
5. «Дитяча, ігрова терапія»	5. «Еклектична, клієнтцентрована терапія»
6. «Десинсібіляційна і психотерапія кататимного переживання»	6. «Дитяча, ігрова, групова терапія»
7. «Танцювальна, рухова і терапія ритмом»	7. «Когнітивна терапія»
8. «Тілесно-орієнтована психотерапія»	
9. «Гештальт і когнітивна терапія»	

трована психотерапія). Отже, місце емоційного інтелекту у другому за вагою фактору представлене як емпатичне проникнення в особистість.

3. «Інтерактивна, комунікативна, філософська терапія» – поєднання містить акцент на вербальний обмін сигналами і взаємний вплив психолога і клієнта. Отже, це аспект рівності позицій.

4. «Наркологічна, стресова терапія» – поєднання, що відображує роботу зі значними психологічними відхиленнями, негативними і не лише позитивними прийомами впливу.

5. «Дитяча, ігрова терапія» – відображення ключового методу (гра) стосовно віку (діти), що зумовлює накопичення знань психологом.

6. «Десинсібіляційна і психотерапія кататимного переживання» – поєднання моделі зниження чутливості клієнта до психологічних складнощів і техніки переопрацювання образів, що виникають у клієнта в зміненому стані свідомості і виступають проявом потреб, конфліктів, афектів, які утворюють вміст підсвідомого. Отже, у цьому векторі також присутні окремі аспекти процесів емоційного інтелекту як інструменту психологічної роботи.

7. «Танцювальна, рухова і терапія ритмом» – область знань про вплив на психічне через зміну психічного стану засобами ритму, музики і руху.

8. «Тілесно-орієнтована психотерапія».

9. «Гештальт і когнітивна терапія» – область розладів (фобій, депресій тощо) в основі яких містяться дисфункціональні установки і переконання, а також методом виступає робота у теперішньому, актуальному, розвиток усвідомленості, відповідальності за власне життя, цілісності і завершеності.

Таким чином, з набуттям практичного досвіду психологи-практики мають тенденцію до розбудови власної системи психологічних змістів і концепцій, що зумовлене невідворотним узагальненням роботи з клієнтами і їх проблемами, з ключовою тенденцією – введення у систему власних наукових психологічних знань практичної інформації з-за меж базових наукових напрямів психологічної і психотерапевтичної роботи.

Факторний аналіз оцінок психологами-практиками рівня **вмінь** у межах окремих психотерапевтичних напрямів виявив конфігурацію векторів істотно відмінну від факторів **знань**.

1. «Холдінг-терапія, аверсивна і наркологічна психотерапія». Ключова особливість цієї групи вмінь – використання поряд з вербально-невербальними засобами хімічних препаратів, особливих технік роботи з тілом, а також виклик інтенсивних негативних переживань в клієнта.

2. «Соціальна, мовна, поведінкова і гештальт-терапія», що передбачає опрацювання «поверхневого», «легко доступного» досвіду клієнта з широким використанням вербальних технік спрямованих на вирішення клієнтом соціальних, міжособистісних проблем, неузгоджень, шляхом розвитку усвідомленості, відповідальності, цілісності, життя в актуальному та ін.

3. «Тілесна терапія, творче самовираження, катарсична терапія» – інтегральна практична техніка «вивільнення» і усвідомлення (імажинативне і кататимне) методами роботи з образною сферою, – підґрунтям тілесних негараздів у психічній сфері (в установках, фобіях, депресіях, акцентуаціях тощо).

4. «Танцювальна, рухова, ритмічна терапія» – найбільш проста техніка роботи з рівнем енергії, тілесними «вивільненнями». Проекція «казкотерапія» і «психодрама» – відображують метафоричні техніки і інтенсивність переживань клієнта при такому способі роботи.

5. «Еклектична, клієнтцентрована терапія» – вільне поєднання будь-яких технік, спрямованих на емпатичне позитивне проникнення в ситуацію, особистісні проблеми клієнта та забезпечення його особистісного зростання.

6. «Дитяча, ігрова, групова терапія» – системоутворюючим чинником вмінь є вік.

7. «Когнітивна терапія» зі значними проєкціями десинсібіляційна і поведінкова терапія, що відображує техніку послаблення чутливості і реагування клієнтів на актуалізацію проблем шляхом їх глибокого усвідомлення.

Таким чином, психологи-практики на рівні вмінь виявили тенденцію до використання в психологічній взаємодії засобів роботи з тілом, допоміжних (поряд з вербально-невербальним обміном) засобів впливу на тіло і психічне, спеціалізацію на дитячому віці, а також ірраціональних (за межами наукових підходів) технік, поєднаних критерієм практичності як еклектичний підхід в психотерапевтичній роботі. Останнє ми

пов'язуємо з недостатнім вивченням конкретних психологічних технік роботи з клієнтом у вузі, що призводить до недостатності психологічних вмінь і тенденції до пошуків нових вмінь у магіко-містично-релігійних семантичних площинах та відповідних їм технік впливу. Іншими словами, технологія підготовки студентів у вузі потребує істотного вдосконалення прагматизацією знань до рівня конкретних науково прийнятних вмінь психологічної і психотерапевтичної роботи з клієнтами, достатніх для широких класів проблем.

Факторний аналіз оцінок психологами-студентами власних вмінь і знань в межах ключових напрямів психотерапії виявив певні відмінності (табл. 2).

У студентів-психологів факторний аналіз знань в області психотерапевтичних напрямів виявив наступне: 1) «Комунікаційна психотерапія» з проєкціями «казкотерапія», «музикотерапія», «ігрова терапія» та «психотерапія творчим самовираженням»; отже, найбільш вагомий системний ефект поєднання знань в студентів – орієнтація на побудову психологічної взаємодії на основі інформації про вільний самопрояв клієнта у будь-який спосіб; 2) «Індивідуальна, глибинна, аналітична психотерапія» – раціоналістичний аналіз підсвідомого у парній взаємодії; 3) «Терапія накопичення жетонів» відображує техніку негативного чи позитивного підкріплення бажаних і небажаних форм і моделей психічного функціонування, що є наслідком процесу навчання у вузі (актуальний особистісний конструкт); 4) «Наркологічна, поведінкова і психотерапія залежності» – відображення напрямку знань про залежності, що сприймаються студентами як значна проблема через проблемність власної життєдіяльності при навчанні і тиску різноманітних проблем; 5) «Імажинативна психотерапія» з еклектичним поєднанням знань з дуже різних напрямів; 6) «Психотерапія ритмом, тілесно-орієнтована терапія»; 7) «Гіпнотерапія».

Загальний огляд масиву проєкцій визначив значну сплутаність знань студентів – зв'язаність змістовно протилежних чи не пов'язаних концепцій. Отже, студенти виявили недостатньо упорядкований, недиференційований набір знань у психотерапевтичній сфері, що можна пояснити недостатністю

практичної перевірки ними дієвості теоретичних психологічних знань, а також класифікуванням знань під впливом домінуючих у студентів особистісних конструктів і життєвих проблем [1, с. 47].

Факторний аналіз оцінок психотерапевтичних вмінь в студентів-психологів виявив наступне: 1) «Бібліотерапія і комунікативна психотерапія» – вплив інформуванням; 2) «Імажинативна і психотерапія кататимного переживання», а також проєкція «накопичення жетонів» – відображення тенденції роботи з вільними образами і маркування їх позитивно чи негативно як спосіб підкріплення; 3) «Аверсивна, десенсибілізацій і раціональна психотерапія» – модель «холодної» раціональної техніки взаємодії з використанням негативних переживань клієнта для руху до вирішення проблеми; 4) «Аналітична, глибинна, психоаналітична терапія» – стратегія раціонального розуміння підсвідомого; 5) «Арт-терапія» в індивідуальних і групових формах; 6) «Трансперсональна, холдінг і катарсична терапія» – група прийомів, що частково виходять за межі наукової традиції для емоційного відреагування проблем клієнтом; 7) «Наркологічна і психотерапія залежності»; 8) «Гіпнотерапія»; 9) «Тілесно-орієнтована психотерапія»; 10) «Еклектична терапія» з проєкціями «екзистенціальна психотерапія» і «нейролінгвістичне програмування»; 11) «Мовна, стресова, поведінкова психотерапія». Таким чином, у студентів техніки психологічної роботи істотно диференційовані, порівняно зі знаннями, але це скоріше знання про вміння, а не особиста здатність використовувати спеціальні прийоми психотерапевтичної роботи з клієнтами.

Таким чином, необхідно відмітити значно більший прояв тенденції практиків-психологів спиратися на емоційний інтелект порівняно зі студентами, що акцентовані на раціоналістичному підході як в області знань, так і в області вмінь в сфері психотерапевтичних засобів. При завершенні навчання та з поступовим набуттям досвіду відбувається посилення звертання психологів до емоційних, ірраціональних, нетрадиційних підходів до розуміння психологічних проблем клієнта і їх вирішення, а також до відповідних технік впливу і взаємодії, досягнення результату і його оцінки.

Таблиця 2

Головні компоненти у підпросторі психотерапевтичних технік у масивах оцінок знань і вмінь психологів-студентів

Знання	Вміння
1. «Комунікаційна психотерапія»	1. «Бібліотерапія і комунікативна психотерапія»
2. «Індивідуальна, глибинна, аналітична психотерапія»	2. «Імажинативна і психотерапія кататимного переживання»
3. «Терапія накопичення жетонів»	3. «Аверсивна, десенсибілізацій і раціональна психотерапія»
4. «Наркологічна, поведінкова і психотерапія залежності»	4. «Аналітична, глибинна, психоаналітична терапія»
5. «Імажинативна психотерапія»	5. «Арт-терапія»
6. «Психотерапія ритмом, тілесно-орієнтована терапія»	6. «Трансперсональна, холдінг і катарсична терапія»
7. «Гіпнотерапія»	7. «Наркологічна і психотерапія залежності»
	8. «Гіпнотерапія»
	9. «Тілесно-орієнтована психотерапія»
	10. «Еклектична терапія»
	11. «Мовна, стресова, поведінкова психотерапія»

Список літератури

1. Амплеева О.М. Використання засобів емоційного інтелекту при підготовці майбутніх психологів з урахуванням гендерних відмінностей. *Збірник наукових статей «Вісник. Наука та практика». Сopot (Польща)*. 2017. С. 46–49.
2. Амплеева О.М. Особливості навчання майбутніх психологів з використанням принципів емоційного інтелекту. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2018. Вип. 1. Т. 1. С. 9–14.
3. Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии. Новополюцк : ПГУ, 2011. 388 с.
4. Андреева И.Н. Албука емоционального интеллекта. СПб. : БХВ-Петербург, 2012. 288 с.
5. Гарднер Г. Структура Разума. Теория множественного интеллекта. Москва : Вильямс, 2007. 512 с.
6. Кутеева В.П. Эмоциональный интеллект как основа успешности в профессиональной деятельности. *Отечественная и зарубежная педагогика*. 2012. № 3(6). С. 59–65.

References:

1. Amplieieva O.M. (2017). Vykorystannia zasobiv emotsiinoho intelektu pry pidhotovtsi maibutnikh psykholohiv z urakhuvanniam hendernykh vidminnostei. *Zbirnyk naukovykh statei «Visnyk. Nauka ta praktyka»*. Sopot (Polshcha), p. 46–49.
2. Amplieieva O.M. (2018). Osoblyvosti navchannia maibutnikh psykholohiv z vykorystanniam pryntsyypiv emotsiinoho intelektu. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. «Psykhologichni nauky»*, vyp. 1, T. 1, p. 9–14.
3. Andreyeva I.N. (2011). Emotsionalnyy intellekt kak fenomen sovremennoy psikhologii. Novopolotsk : PGU, 388 p.
4. Andreyeva I.N. (2012). Azbuka emotsionalnogo intellekta. SPb. : BKhV-Peterburg, 288 p.
5. Gardner G. (2007). Struktura Razuma. Teoriya mnozhestvennogo intellekta. Moskva : Viliams, 512 p.
6. Kuteyeva V.P. (2012). Emotsionalnyy intellekt kak osnova uspeshnosti v professionalnoy deyatelnosti. *Otechestvennaya i zarubezhnaya pedagogika*, № 3(6), p. 59–65.